

УДК [792:37.011.3–051]:070«19»

ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Стихун Наталія, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри театральної режисури,
Рівненський державний гуманітарний університет.

ORCID: 0000-0003-0725-5586

E-mail: super.teatr@ukr.net

У статті проаналізовано публікації в педагогічній пресі радянського періоду «Советская педагогика», «Радянська школа» та простежено процес розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва; виявлено професійні недоліки педагогів у сфері театральної творчості; розкрито значення використання форм, методів, засобів театрального мистецтва у педагогічній практиці вчителів; висвітлено проблему художньо-естетичного виховання учнів у навчальному процесі школи; акцентується увага на творчій співпраці театральних колективів із вчителями загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: досвід, методи, форми, засоби театрального мистецтва, навчально-виховний процес школи, педагогічна преса, професійна майстерність вчителя, театральна творчість, художньо-естетичне виховання.

PEDAGOGICAL PRESS AS A SOURCE OF INFORMATION ABOUT THE DEVELOPMENT OF TEACHERS' PROFESSIONAL SKILLS BY MEANS OF THEATRICAL ART

Stykhun Nataliia, PhD in Pedagogics, Associate Professor in the Department of Theater Directing, Rivne State University of Humanities.

ORCID: 0000-0003-0725-5586,

E-mail: super.teatr@ukr.net

The article analyzes publications in the pedagogical press of the Soviet period (Radianska pedahohika, Radianska shkola) and traces the development process of professional mastery of teachers by means of theatrical art; the professional deficiencies of teachers in the field of theatrical creativity are revealed; the importance of using the forms, methods, means of theatrical art in pedagogical practice of teachers is revealed; the problem of artistic and aesthetic education of students in the educational process of the school is highlighted; the focus is on the creative collaboration of theatrical groups with teachers of general education institutions.

It was identified that despite of ideological features of almost every analyzed published work it provided the following issues: artistic and creative experience of school work, outstanding pedagogues-practitioners, heads, and experience of curricular, extra-curricular and campus activities of teacher using methods, forms, approaches, and means of performing arts in educational process; collaboration of schools and theatres (TYS (Theatre of young spectators), MAAT (M. Gorky Moscow Artistic Academia Theatre)) including school teachers with theatre pedagogues; improvement of teacher's professional skills in the context of artistic (theatre) amateur activities (school teacher theatre, drama club).

Performing arts in development of teacher's professional skills was determined by the authorities' careful attention to performing arts in the aspect of ways of ideological impact on individual consciousness. It was indicated that in the educational process teacher's use of means of performing arts depended on enactments, decisions, tasks managed by the authorities. In the process of investigation it was indicated that within the similarity of subject matter of journal published works the last ones highlight the necessity to improve teacher's professional skills in the context of artistic activities in particular teachers' theatres and drama clubs.

Keywords: *artistic and aesthetic education, educational process of school, experience, forms, means of theatrical art, methods, pedagogical press, professional mastery of the teacher, theatrical creativity.*

У зв'язку з актуалізацією проблеми використання форм, методів та засобів театрального мистецтва у навчально-виховному процесі школи значно зріс інтерес педагогічної спільноти до історичних джерел, на основі яких можливо їй удосконалити свою професійну майстерність. Преса має цінний фактологічний матеріал для вивчення різних аспектів художньо-творчої діяльності педагогів радянського періоду, а також є відображенням педагогічних ідей щодо розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва.

Усвідомлення значущості цієї проблеми мотивує сучасну педагогічну спільноту до розширення наукового пошуку у педагогічній пресі радянського періоду шляхів вирішення та покращення художньо-естетичного виховання учнів у навчальному процесі школи.

Відтак, актуальним є повернення до історичного минулого, а саме вивчення й аналіз теоретичних та практичних напрацювань у сфері театрального мистецтва видатних науковців А. Луначарського, А. Макаренка, Я. Мамонтова, М. Розенштейн, В. Сухомлинського, Г. Шаррельмана, Н. Константинова, С. Шацького, В. Шацької, Г. Паперної, Б. Баєва та ін., що надасть можливість екстраполювати досвід театральної творчості вчителів радянського періоду у шкільний навчальний простір сьогодення.

Окремі аспекти формування педагогічної майстерності майбутніх учителів, зокрема їхню творчість, досліджували О. Дем'янчук, С. Карпенчук, С. Лісова, А. Луцюк, Г. Сагач, І. Ящук та ін.

Актуальним джерелом пізнання тенденцій у шкільній освіті, зокрема в контексті даної проблеми, є наукові розвідки істориків педагогіки Л. Березівської, Н. Гупана, О. Петренко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої та ін.

Питання розвитку професійної майстерності вчителів загальноосвітніх закладів засобами театрального мистецтва радянського періоду частково розкрито в дослідженнях сучасних науковців І. Бега, А. Єршової, І. Зязюна, Л. Масол, І. Наливайка й ін. Аналізу використання театрального мистецтва у педагогічній теорії і практиці вчителя як історико-педагогічній проблемі присвячено дисертації М. Дергач, Л. Ільїної, О. Лавріненка та ін.

Мета статті – спираючись на публікації в педагогічній пресі, зокрема журналів «Советская педагогика» та «Радянська школа», простежити процес розвитку професійної майстерності вчителів засобами театрального мистецтва.

Пріоритетним у цей час було питання «ідейно-політичного і морального, комуністичного виховання радянської людини». Увесь навчально-виховний процес у школі був заідеологізованим. Таке становище вимагало від учителя «теоретичних знань з основ марксизму-ленінізму, історії партії, ґрунтовних знань зі свого предмету, педагогічної та методичної майстерності» [4, с. 19]. У навчальному процесі

використовували насамперед літературне, образотворче та музичне мистецтво. Театральне мистецтво входило до позакласної та позашкільної роботи вчителя. Про це свідчать статті професора, дійсного члена АПН РСФСР Н. Константинова та кандидата педагогічних наук Г. Бочарова у журналі «Советская педагогика». У публікації Н. Константинова «Из истории советской школы и педагогики» (1947) порушувалися питання: Чи потрібно викладати у школі мистецтво? Автор дав чітку відповідь: «викладання мистецтв сприяє систематичному розвитку органів почуттів, вихованню творчих здібностей, розширює можливість краще побудувати життя, насолоджуватися красою, створювати цю красу в новому суспільстві» [10, с. 51–52].

Подібну думку ми знаходимо у статті завідувача кафедри педагогіки Коломенського учительського інституту А. Ососкова «Заметки об эстетическом воспитании учащихся» (1949), який зауважував: «...не можна до кінця пізнати мистецтво, по-справжньому побачити красу, якщо людина не буде постійно прагнути до створення творчості красивого. Посильні творчі вміння і навички в області літератури, музики, живопису, театрального мистецтва, як синтезу багатьох видів мистецтв, повинні бути провідними у навчально-виховній роботі школи» [14, с. 51]. Автор достатньо критично ставився до професійних недоліків педагога у сфері естетичного виховання. Він наголошував на тому, що «в недооцінці питання естетичного виховання, яка мала місце в шкільній практиці, були винні не тільки вчителі та керівники народної освіти, але й теоретики педагогіки, а особливо Академія педагогічних наук, Інститут художнього виховання, який до цього часу не дав радянському вчителю посібники з питань методики естетичного виховання» [14, с. 52].

У цей період особлива увага відводилася вчителю, його творчій ініціативі в навчально-виховному процесі школи. Цьому свідчать статті начальника відділу пропаганди науково-педагогічних знань АПН РСФСР М. Малишева «Живое творчество учителя» [11] та кандидата педагогічних наук М. Болдирева «М. И. Калинин о советском учителе» у журналі «Советская педагогика» (1949), які висвітлювали проблему творчої ініціативи вчителя в контексті комуністичної моралі і зауважували, що «педагогічна майстерність дається не від природи, а набувається в процесі тривалої наполегливої праці» [3, с. 9].

Професійна майстерність, саме творча ініціатива вчителя у сфері театральної діяльності, знаходилась на низькому рівні. У багатьох загальноосвітніх школах взагалі не було театральних гуртків. Ця проблема не цікавила «ані директорів шкіл, ані вчителів, ініціатива дітей ніким не підтримувалася, стихійно виникали гуртки, які не забезпечувалися керівництвом» [23, с. 72]. Але зустрічалися поодинокі випадки, коли у деяких школах велася активна робота в театральних гуртках. Наприклад, у школах: № 634 Залізничного району (1951) ставилася п'єса «Золотая медаль» лауреата Сталінської премії Любімової, № 234 Дзержинського району (п'єса «Аттестат зрелости» Л. Гараскіної), № 27, № 54, № 36, № 587 Фрунзенського району (уривки з повісті «Как закалялась сталь» М. Островського), № 423 Молотовського району (сцени з роману «Евгения Онегина» А. Пушкіна і «Снігурочки» О. Островського), № 228, № 205 Октябрьського району (уривки з п'єси «Свои люди сочтёмся» О. Островського і «Трёх сестёр» А. Чехова) [23, с. 72].

Зокрема, у статті режисера Будинку піонерів Октябрьського району Москви

З. Шапіро «Детское театральное творчество как средство коммунистического воспитания» журналу «Советская педагогика» (1951) досить ґрунтовно проаналізовані основні принципи театральної роботи з дітьми, методи, досвід шкіл. Автор надав декілька практичних порад та пропозицій щодо покращення театральної творчості в навчально-виховному процесі школи: «необхідно мати систематичне, конкретне і постійне методичне керівництво з боку відділів народної освіти та Інституту художнього виховання; скласти методичні посібники, провести ретельний відбір у виданні масових тиражів п'єс і уривків, придатних для шкільної самодіяльності; зміцнити склад керівників шкільних драматичних гуртків, організувати проведення з ними спеціальних семінарів, показувати кращі вистави дитячих театральних гуртків і студій, більше проводити відкритих репетицій, перевіряти і консультувати діяльність гуртків безпосередньо в школах; директорам шкіл, педагогам і керівникам гуртків ознайомитися з досвідом кращих драматичних колективів і реалізувати його в шкільній практиці» [23, с. 73].

Недосконалість професійної майстерності вчителя в художньому вихованні була присутня достатньо довго. Цю проблему намагався вирішувати Інститут художнього виховання АПН РСФСР. У 1951 році він проводив «Педагогічні читання», у яких розглядалися такі теми: «Художнє виховання як засіб формування комуністичної моралі», «Історія художнього виховання в радянській школі», «Підготовка вчителів із художнього виховання», «Вивчення та узагальнення передового досвіду художнього виховання дітей», «Узагальнення досвіду театральної роботи з учнями в школі, палацах піонерів і театрах для дітей», «Художнє виховання засобами театрального мистецтва». Вчителі брали активну участь у цих «Педагогічних читаннях», а також у науково-дослідній роботі при Академії, тим самим підвищували свою професійну майстерність. Про це свідчать статті кандидата педагогічних наук А. Жаркова в журналі «Советская педагогика» (1951, 1953) [7; 8].

У педагогічній пресі майже кожна стаття ґрунтувалася на комуністичній моралі. Зокрема, у статтях журналу «Советская педагогика» науковці О. Гулевич (1953), Ф. Фрадкіна (1953), М. Шкуропатський (1955) зауважували, що «художнє виховання ми розглядаємо як комуністичне виховання засобами високоідейного мистецтва, яке повинно правдиво відображати дійсність у художніх образах та грі» [22, с. 79]. Заняття дітей мистецтвом, як правило проводилося в колективних формах. Вони розвивали в школярів почуття колективізму, відповідальності за спільну справу – підготовку концерту, вистави, створювали сприятливу обстановку для спільної творчості, обміну думками, для загальних радощів і турбот, сприяли зміцненню дружби, товариства між дітьми [25, с. 127]. Так, слушно було б мистецькі напрацювання радянської школи частіше впроваджувати у сучасну практику вчителя. Як зазначає науковець І. Наливайко: «Театральне мистецтво дає відчуття радості співучасті та співтворчості, радості безпосереднього залучення до прекрасного та пізнання нового» [12, с. 69].

У ці роки досить актуальним було питання культури мови вчителя як однієї із складових професійної майстерності. Вчителі проводили в школі взаємне відвідування уроків із ціллю допомогти один одному в роботі над виправленням мовних недоліків, уважно стежити за мовою свого колеги. Після уроку відбувалося обговорення стосовно неправильних наголосів у слові та порушення логіки в реченні, так як вважали, що «правильна, чітка, образна, виразна, логічно пов'язана між собою мова буде сприяти

найбільш повному та ясному сприйняттю учнями навчального матеріалу, його запам'ятовуванню, а також викликати в учнів прагнення наслідувати вчителя в своїй промові» [6, с. 39].

У публікаціях В. Артемова «Культура речи учителя» (1957), Н. Тітової «Речь учителя на уроке как средство воспитания внимания учащихся 1 класса» (1957) висвітлювалася проблема інтонаційного забарвлення мови, її художньої образності, виразності, яка позитивно впливає на увагу учнів. Автори зазначали, що «виразне слово служить засобом естетичного виховання учнів як у процесі навчання, так і в позакласній роботі» [1, с. 25; 20].

Стан естетичного виховання в загальноосвітній школі викликало занепокоєння серед педагогічної та мистецької громадськості. Театральне мистецтво відходило від школи до Палаців піонерів та Будинків культури. Зацікавленість учителів щодо театрального мистецтва поступово зникла. Але зустрічалися поодинокі випадки, коли в школах інтерес не втрачався. Наприклад, В. Шацька в журналі «Советская педагогика» (1957) зауважувала, що «цікавими у виховному значенні є комбіновані форми гурткової роботи (образотворче, музичне, танцювальне мистецтво), які допомагають у постановці шкільних вистав. Так, у школі-інтернаті № 12 м. Москви керівник позакласної роботи – вчитель малювання, художник створив і продовжував створювати ряд цікавих вистав, об'єднавши для їх підготовки не тільки оформлювачів сцени, а й учасників вистави – акторів, співаків, танцюристів» [24, с. 18]. Авторка доповнила: «...методи роботи драматичних гуртків спираються на принципи реалістичного театру і, зокрема, на основи системи К. С. Станіславського» [24, с. 19]. Зокрема, В. Терський зі свого педагогічного досвіду вбачав у театральному мистецтві не тільки виховне, а і психологічне, фізичне значення. Він наголошував: «Особливе значення мали у нашій практиці театралізовані ігри, які були підготовлені двома гуртками: образотворчим та літературним. Ці ігри проводив театральный гурток, який користувався великим успіхом тому, що створював загальні веселощі своїми оригінальними захоплюючими іграми-імпровізаціями» [19, с. 62].

З досвіду Московської середньої школи № 684 ми бачимо, що вона активно поєднувала свою виховну роботу з театрами, саме із Центральним дитячим театром, Московським театром юного глядача. Педагогічні працівники дитячих театрів організовували в школах лекції щодо театрального мистецтва задля ознайомлення учнів із театральною культурою. Достатньо ґрунтовно ця проблема проаналізована в статті Т. Осіпова «Совместная работа школы и театра по эстетическому воспитанию учащихся» (1957) [13].

Театри надавали допомогу самодіяльним драматичним колективам у школах, підтримували творчу активність учителів у культурно-просвітницькій та художньо-естетичній діяльності [5]. Вчителі керували не тільки навчальним процесом, а й колективом художньої самодіяльності. Майже вся естетична діяльність учителя посилялася на досвід А. Макаренка, С. Шацького, який на той час був досить актуальним. У журналах «Советская педагогика» (1959, 1960, 1962) відомі педагоги В. Шацька, Є. Савченко, О. Бландова, М. Кузін, Л. Айзерман, Б. Рождественский аспект естетичного виховання учнів розглядали в контексті підняття рівня художньої культури вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

У журналі «Радянська школа» знаходимо статті Н. Мінзберг «Художня рада в

школі» (1960), В. Кудін «В. І. Ленін і питання естетичного виховання» (1960), П. Ковалишин «В основу естетичного виховання – творчість дітей» (1962), К. Ступак «Естетичне виховання в нашому колективі» (1962), у яких директори, завучі, передові вчителі шкіл, учені ділилися досвідом художньо-естетичної роботи, але деколи зауважували, що «непрофесійність учителя у галузі театрального мистецтва, відсутність методичної літератури з питань естетичного виховання гальмують увесь творчий процес» [18, с. 69]. Унаслідок цього поставала нагальна потреба у підвищенні педагогічної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва.

Проблема удосконалення професійної майстерності вчителя у цей період вирішувалася за допомогою педагогічної преси, саме журналів та газет, у яких надавалися методичні рекомендації, або практичні поради щодо використання форм, методів та прийомів театрального мистецтва в навчально-виховному процесі школи. Зокрема, у статтях М. П'явко «З досвіду естетичного виховання майбутніх учителів» (1957), Т. Комарницький «Ефективний засіб підвищення педагогічної майстерності» (1962), В. Фешак «За творчість у методичній роботі» (1962) журналу «Радянська школа» автори зауважували, що вчителю необхідно «удосконалювати педагогічну майстерність, вивчати і поширювати досвід кращих учителів, пропагувати новинки науково-педагогічної літератури, організовувати творчі дискусії щодо мистецтва, систематично брати участь у драматичних гуртках задля розвитку режисерських здібностей, відвідувати театри, ознайомлюватися з грою артистів, декораціями та художнім оформленням сцени» [21, с. 50; 17, с. 49].

Різноманітним питанням покращення педагогічної майстерності вчителя присвячені статті радянських учених та педагогів (Т. Панфілова, З. Копець, С. Ванцева, В. Аудерський, Г. Паперна, П. Якобсон, А. Алексюк, А. Волкова). Педагоги і психологи розмірковували над сутністю педагогічної майстерності, упровадженням кращого, передового досвіду вчителів у шкільну практику, творчим пошуком нових, досконаліших методів викладання, прагненням проаналізувати й осмислити свій досвід, ознайомленням учителів з основними елементами сценічної грамоти та розкриттям перед ними освітнього і виховного значення художньої самодіяльності, методикою роботи над уривками з п'єс у шкільних драматичних гуртках, розвитком естетичної культури як учнів, так і вчителів над психологічними передумовами естетичного виховання школярів.

Ми розуміємо, що естетичне виховання учнів насамперед залежить від творчої ініціативи та компетентності вчителя у сфері театрального мистецтва. Зокрема, у статті «Працювати творчо, вносити нове в педагогічний процес» журналу «Радянська школа» (1964) зауважувалося: «Треба зосередити увагу на вирішенні питань естетичного виховання учнів як під час уроків з основ наук, їх трудової діяльності, так і позакласної й позашкільної роботи. Глибоко розкривати перед учнями культуру праці, її творчий характер та естетичні сторони. Узагальнювати й упроваджувати такі форми художнього й естетичного виховання школярів, як шкільні клуби мистецтва, самодіяльні шкільні театри, свята пісні і музики, походи за культуру рідної школи, міста, села, усні журнали мистецтв» [16, с. 20].

Питання педагогічної майстерності вчителя все більше привертало увагу громадськості, і тому в періодичній пресі ми знаходимо достатню кількість праць щодо «недооцінки виховного впливу мистецтва, яка ще була присутня у роботі окремих шкіл

і вчителів, органів народної освіти» [15, с. 8]. Кандидат педагогічних наук Г. Паперна зазначала, що «виховання молоді засобами мистецтва ще не стало предметом систематичної, повсякденної роботи кожної школи, кожного виховного закладу, кожного вчителя. Серйозним недоліком є те, що діючі шкільні програми не забезпечують розвитку широкого художнього кругозору і тонкого естетичного смаку, що в школах часто недооцінюються предмети естетичного циклу, уроки співів і малювання проходять формально» [15, с. 8]. Авторка пропонувала: «...необхідно забезпечити педагогів ґрунтовними теоретичними працями з таких питань, як роль і місце різних видів мистецтва у виховній роботі школи, методика ознайомлення учнів з виражальними засобами того чи іншого мистецтва» [15, с. 8]. У статті журналу «Радянська школа» (1964) вчена наводила приклад досвіду Львівської середньої школи № 28 імені Т. Г. Шевченка, де виховання учнів засобами мистецтва стало справою всього педагогічного колективу і Львівської середньої школи ім. А. С. Макаренка, де склалася чітка система естетичного та художнього виховання учнів, у яку входили: постійне поглиблення художньої освіти педагогічного колективу; цикли лекцій з питань мистецтва, які часто супроводжувалися різноманітними художніми творами у виконанні вчителів, інформації на засіданнях педагогічної ради про новинки літератури і мистецтва, вечори поезії і музики, зустрічі з письменниками, художниками, артистами [15, с. 5]. Цей приклад наводився педагогом-практиком задля того, аби педагогічна громадськість радянського періоду не була байдужою до мистецтва, зокрема театрального.

У деяких статтях журналу «Радянська школа» (1968), «Советская педагогика» (1970) автори зауважували, що професійна майстерність учителя повинна ґрунтуватися на психологічній підготовці, самоосвіті та творчій ініціативі, але й обумовлювали професійну некомпетентність, недбалість педагогів у сфері театрального мистецтва. Так, доктор педагогічних наук Б. Баєв зазначав, що «проблема педагогічної майстерності може бути розв'язаною у ході психологічної самоосвіти вчителів, їх систематичної праці над поліпшенням як методичної, так і психологічної озброєності» [2, с. 35], а Д. Кабалевський надавав методичні поради вчителю: «Учнів треба передусім захопити мистецтвом. Тільки в цьому випадку воно зіграє свою виховну та пізнавальну роль» [9, с. 30].

Текстовий аналіз статей свідчить, що на сторінках педагогічної преси «Советская педагогика», «Радянська школа», висвітлювалися питання непрофесійності вчителів щодо мистецтва, зокрема театрального, низького рівня художньо-естетичного виховання як учнів, так і вчителів. Проблема розвитку професійної майстерності вчителя засобами театрального мистецтва на шпальтах журналів розглядалася хаотично, так як інтерес до театрального мистецтва не завжди був присутній серед педагогічної громадськості.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямку є вивчення формування акторських здібностей вчителя у процесі їх театральної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова В. А. Культура речі учителя. *Советская педагогика*. 1957. № 7. С. 25–36.
2. Баєв Б. Ф. Невичерпне джерело педагогічної майстерності. *Радянська школа*. 1968. № 2. С. 33–40.
3. Болдырев Н. И. М. И. Калинин о советском учителе. *Советская педагогика*. 1949. № 6. С. 3–13.
4. Бочаров Г. К. Мастерство учителя литературы в идейно-политическом воспитании учащихся V–VII

- классов. *Советская педагогика*. 1947. № 3. С. 19–29.
5. Всемерно развивать творческую активность учителя. *Советская педагогика*. 1960. № 12. С. 3–10.
 6. Гулевич О. Е. Работа педагогического коллектива школы над развитием речи учащихся в процессе обучения. *Советская педагогика*. 1953. № 11. С. 36–53.
 7. Жарков А. И. Итоги научно-исследовательской работы Института художественного воспитания Академии педагогических наук РСФСР. *Советская педагогика*. 1953. № 6. С. 123–126.
 8. Жарков А. И. О научно-исследовательской работе Института художественного воспитания АПН РСФСР. *Советская педагогика*. 1951. № 9. С. 127–128.
 9. Кабалецкий Д. Б. Эстетическая культура и школа. *Советская педагогика*. 1970. № 1. С. 24–38.
 10. Константинов Н. А. Из истории советской школы и педагогики. *Советская педагогика*. 1947. № 9. С. 48–62.
 11. Малышев М. П. Живое творчество учителя. *Советская педагогика*. 1949. № 4. С. 19–27.
 12. Наливайко І. Театр у початковій школі: історія розвитку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. 2014. № 2(13). С. 65–69.
 13. Осипов Т. К. Совместная работа школы и театра по эстетическому воспитанию учащихся. *Советская педагогика*. 1957. № 10. С. 54–63.
 14. Ососков А. В. Заметки о эстетическом воспитании учащихся. *Советская педагогика*. 1949. № 2. С. 49–58.
 15. Паперна Г. О. Виховувати у молоді ленінське ставлення до мистецтва. *Радянська школа*. 1964. № 5. С. 3–10.
 16. Працювати творчо, вносити нове в педагогічний процес. *Радянська школа*. 1964. № 7. С. 16–22.
 17. П'явко М. Ф. З досвіду естетичного виховання майбутніх учителів. *Радянська школа*. 1957. № 3. С. 47–52.
 18. Ступак К. І. Естетичне виховання в нашому колективі. *Радянська школа*. 1962. № 5. С. 66–69.
 19. Терский В. Н. Игры в практике А. С. Макаренко. *Советская педагогика*. 1957. № 6. С. 54–66.
 20. Трофанчук І. Шкільний самодіяльний. *Радянська освіта*. 1968. № 27(1756). С. 2.
 21. Фецак В. В. За творчість у методичній роботі. *Радянська школа*. 1962. № 12. С. 48–51.
 22. Фрадкіна Ф. І. Психологічний аналіз ігор і їх роль в учинні школьників. *Советская педагогика*. 1953. № 4. С. 77–88.
 23. Шапиро З. Детское театральное творчество как средство коммунистического воспитания. *Советская педагогика*. 1951. № 4. С. 69–73.
 24. Шацкая В. Н. Задачи и содержание эстетического воспитания советского школьника. *Советская педагогика*. 1957. № 10. С. 11–21.
 25. Шкурпатский Н. П. Художественное воспитание детей. *Советская педагогика*. 1955. № 9. С. 126–128.

REFERENCES

1. Artemova, V. A. (1957). Kultura rechy uchytelia. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 7, 25–36 [in Russian].
2. Baiev, B. F. (1968). Nevycherpne dzherelo pedahohichnoi maisternosti. *Radianska shkola – Soviet school*, 2, 33–40 [in Ukrainian].
3. Boldyrev, N. Y. (1949). M. Y. Kalynyn o sovetskom uchytele. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 6, 3–13 [in Russian].
4. Bocharov, H. K. (1947). Masterstvo uchytelia lyteratury v ydeino-polytycheskom vospytanyu uchashchyxhsia V–VII klassov. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 3, 19–29 [in Russian].
5. Vsemerno razvyvat tvorcheskuiu aktyvnost uchytelia. (1960). *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 12, 3–10 [in Russian].
6. Hulevych, O. E. (1953). Rabota pedahohycheskoho kollektiva shkoly nad razvytyem rechy uchashchyxhsia v protsesse obucheniya. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 11, 36–53 [in Russian].
7. Zharkov, A. Y. (1953). Ytohy nauchno-yssledovatel'skoi raboty Ynstytuta khudozhestvennoho vospytaniya Akademyy pedahohycheskykh nauk RSFSR. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 6, 123–126 [in Russian].
8. Zharkov, A. Y. (1951). O nauchno-yssledovatel'skoi rabote Ynstytuta khudozhestvennoho vospytaniya APN RSFSR. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 9, 127–128 [in Russian].
9. Kabalevskiy, D. B. (1970). Estetycheskaia kultura y shkola. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 1,

- 24–38 [in Russian].
10. Konstantynov, N. A. (1947). Yz ystoryy sovetskoi shkoly y pedahohyky. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 9, 48–62 [in Russian].
 11. Malyshev, M. P. (1949). Zhyvoe tvorchestvo uchytelia. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 4, 19–27 [in Russian].
 12. Nalyvaiko, I. (2014). Teatr u pochatkovii shkoli: Istoriia rozvytku. [Theater in the school: the history of development]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: pedahohika – Scientific herald of Melitopol State Pedagogical University. Series: pedagogy*, 2(13), 65–69 [in Ukrainian].
 13. Osypov, T. K. (1957). Sovmestnaia rabota shkoly y teatra po estetycheskomu vospytanyiu uchashchykh. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 10, 54–63 [in Russian].
 14. Ososkov, A. V. (1949). Zаметky o estetycheskom vospytanyu uchashchykh. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 2, 49–58 [in Russian].
 15. Paperna H. O. (1964). Vykhovuvaty u molodi leninske stavlennia do mystetstva. *Radianska shkola – Soviet school*, 5, 3–10 [in Ukrainian].
 16. Pratsiuvaty tvorcho, vnosyty nove v pedahohichni protses. (1964). *Radianska shkola – Soviet school*, 7, 16–22 [in Ukrainian].
 17. P'iavko, M. F. (1957). Z dosvidu estetychnoho vykhovannia maibutnikh uchyteliv. *Radianska shkola – Soviet school*, 3, 47–52 [in Ukrainian].
 18. Stupak, K. I. (1962). Estetychne vykhovannia v nashomu kolektyvi. *Radianska shkola – Soviet school*, 5, 66–69 [in Ukrainian].
 19. Terskyi, V. N. (1957). Yhry v praktyke A. S. Makarenko. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 6, 54–66 [in Russian].
 20. Trofanchuk, I. (1968). Shkilnyi samodiialni. *Radianska osvita – Soviet education*, 27(1756), 2 [in Ukrainian].
 21. Feshchak, V. V. (1962). Za tvorchist u metodychnii roboti. *Radianska shkola – Soviet school*, 12, 48–51 [in Ukrainian].
 22. Fradkyna, F. Y. (1953). Psykholohycheskyi analiz yhr y ykh rol v ucheny shkolnykov. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 4, 77–88 [in Russian].
 23. Shapyro, Z. (1951). Detskoe teatralnoe tvorchestvo kak sredstvo kommunystycheskoho vospytanyia. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 4, 69–73 [in Russian].
 24. Shatskaia, V. N. (1957). Zadachy y sodержanye estetycheskoho vospytanyia sovetskoho shkolnyka. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 10, 11–21 [in Russian].
 25. Shkuropatskyi, N. P. (1955). Khudozhestvennoe vospytanye detei. *Sovetskaia pedahohyka – Soviet pedagogy*, 9, 126–128 [in Russian].